

Ur *Zenit* 2-1981 (nr 70)

Ernesto Laclau och Chantal Mouffe

Den socialistiska strategin: vadan och varthän?

[Laclaus politiska idéer har spelat en stor roll för vissa vänsterströmningar alltsedan 1980-talet, t ex för dagens spanska Podemos, men hade tidigare också inflytande på eurokommunismen. Utmärkande för Laclau är att han ifrågasätter den marxistiska synen på arbetarklassen, vilket givetvis gör honom kontroversiell. Hans idéer brukar betecknas som vänsterpopulistiska och har utsatts för en hel del kritik från marxistiskt håll. Se lästipsen efter artikeln för mer om detta. / MF]

Artikeln* kan ses som en sammanfattning av de teoretiska grundvalarna för den debatt om "marxismens kris" som förts sedan mitten av 70-talet. Vilka teoretiska "hinder" för en lyckad socialistisk strategi kan man finna i marxismen? Författarna gör en historisk tillbakablick, och diskuterar den Andra Internationalens "ekonomism" och fatalism, leninismens (otillräckliga) reaktion mot ekonomismen och dess betonande av politikens primat, samt Gramscis vidareutveckling av leninismen. Dessa teorier har givit mer eller mindre lyckade effekter för den socialistiska rörelsen, i termer av strategival m m. Slutligen skisserar författarna sitt förslag till en "kopernikansk revolution" inom marxismen, vilken framför allt kräver ett vidareutvecklande av Gramscis hegemonibegrepp. / *Zenit* Red □

Den politiska kampen för socialismen sker idag på helt andra villkor än tidigare. Orsaken är att nya motsättningar framträtt som den traditionella marxismen har haft svårt att analysera och förstå, eftersom den varit koncentrerad på klasskampen och kapitalismens politiska motsättningar. I vilken omfattning måste man ändra begreppet *klasskamp* för att kunna förstå nya politiska aktörer (kvinnor, nationella, etniska och sexuella minoriteter, antikärnkraftsrörelsen och andra rörelser) som är klart antikapitalistiska men som inte är organiserade kring direkta "klassintressen"? Hur kan man fortsätta att tala om en tudelning mellan bas och överbyggnad, när kapitalismens omorganisering mer och mer beror på nya former av politiskt agerande, som påverkar de föregivna "rörelselagarna" hos vad som traditionellt betraktas som "infrastrukturer"?

Hur kan man fortsätta med att definiera parlamentarism och medborgerliga fri- och rättigheter som "borgerliga" när det blir mer och mer uppenbart att deras fortsatta existens och utvidgning beror på arbetarrörelsens och andra folkrörelserns kamp? Detta är den typ av problem som socialister i de utvecklade kapitalistiska samhällena idag står inför. De gamla sanningarna och de "trygga historiska utvecklingslagarna" ifrågasätts mer och mer, och den politiska osäkerheten åtföljs av en växande osäkerhet på det teoretiska planet. Av den anledningen talas det mer och mer om "marxismens kris".

Det är emellertid viktigt att hålla i minnet att denna identitetskris inom den socialistiska rörelsen inte beror på en starkare borgerlig dominans. Tvärtom genomgår kapitalismen sin djupaste kris under de senaste fyrtio åren, dess former för politisk representation och legitimering håller på att lösas upp, och rädsla och tvekan inför framtiden är förvisso lika utbredd inom den härskande klassen som inom de underordnade. Det räcker med att jämföra dagens situation med det sena femtiotalets arroganta tillförsikt med dess tal om "ideologiernas död" och kapitalismens obegränsade förmåga till social anpassning för att inse stundens allvar.

Samtidigt har emellertid denna kris inom de härskande skikten inte gett upphov till en politisk massrörelse som kan uppträda som ett hegemoniskt alternativ. Tvärtom verkar det som om det är just krisen inom borgerligheten som ligger till grund för krisen inom den socialistiska

---

* Artikeln, "Socialist Strategy: Where next?", översatt från brittiska tidskriften *Marxism Today*, januari 1981.

rörelsen, som om dess existens hade blivit bestämd genom dess kamp inom en given kapitalistisk ordning, vars upplösning den inte kunnat överleva. Det finns följaktligen en mängd politiska, ideologiska och teoretiska hinder som de socialistiska krafterna måste övervinna om de skall kunna finna en lösning på den aktuella krisen, en lösning som baseras på en utvidgad demokratisk kontroll över politik och ekonomi och inte på en förstärkning av statens auktoritära mekanismer.

Vårt syfte är att bidra till denna självvranssakan genom att analysera det viktigaste teoretiska hindret som marxismen står inför om den vill övervinna de aktuella problemen: Uppfattningen att det finns historiska ”utvecklingslagar” som verkar i en viss riktning och a priori garanterar socialismen. Med ett sådant synsätt blir inte den politiska kampen ett grundläggande drag i samhället utan bara ”överbyggnaden” på en oundviklig ekonomisk process. Gentemot detta synsätt finns emellertid andra uppfattningar, ända från den tidiga marxismen, som betonar politikens primat. Hos Marx själv finns dels uppfattningar som ser klasskampen i dess konkreta historiska former som historiens motor och som i allt väsentligt en aktiv och kreativ process, dels uppfattningar som ser den som ett passivt uttryck för en underliggande strukturell process, utvecklingen av produktivkrafterna och deras inneboende motsättningar. Allt sedan dess har marxismen präglats av dessa två motstridiga uppfattningar. I det följande kommer vi att driva följande teser:

1. Andra Internationalens marxism består av en mängd begrepp, ”utvecklingslagar för kapitalismen”, distinktionen mellan bas och överbyggnad, marxismens vetenskapliga karaktär, som ger politiken en underordnad ställning och som utgjort svåra hinder, vilka lett till arbetarklassens och socialismens historiska nederlag i Europa.
2. Leninismen slår den första bräschen i denna bastion, vilket leder till att politiken ges den viktigaste platsen. Konsekvenserna av detta brott begränsas emellertid av att gamla ekonomistiska synsätt lever kvar.
3. Först med Gramscis arbeten, med utvecklingen av begreppet hegemoni, får den leninistiska kritiken av kommunismen sitt fulla genombrott.
4. Uppkomsten av nya motsättningar inom den utvecklade kapitalismen kräver att de socialistiska krafterna utvecklar begreppet hegemoni ännu längre än Gramsci gjorde, för att klarlägga alla dess teoretiska och politiska konsekvenser. Detta måste leda till en ”kopernikansk revolution” inom marxismen.

II:a Internationalen

Med den II:a Internationalen utvecklades marxismen i Europa till en *partidoktrin*. Det innebar framför allt att marxismen ställdes inför en mängd problem som Marx och Engels inte sysslade med, men som politiska partier måste ha en sammanhängande syn på. Det finns alltid en viss klyfta mellan å ena sidan de teoretiska och politiska områden som en framväxande samhällskraft verkar inom, och å andra sidan ett lands bredare ramar för samhällsliv. Denna klyfta kan successivt överbryggas, genom att den nya kraften börjar artikulera krav och motsättningar inom en mängd olika områden och bygger upp ett historiskt block som framträder som ett hegemoniskt alternativ. Genom en sådan politisk uppbyggnadsprocess blir en samhällskraft till en stat.

II a Internationalen mötte emellertid detta krav på ett annat sätt. Enligt dess uppfattning var det inte nödvändigt att politiskt organisera en sammansatt kraft som kunde artikulera en mängd motsägelsefulla uppfattningar, eftersom kapitalackumulationens inre logik skulle leda till att mellanskikt och bönder proletariseras. Det fanns följaktligen ingen anledning att länka samman deras intressen med arbetarklassens. Det skulle tvärtom ha varit mycket farligt, eftersom det skulle gå emot historiens nödvändiga utveckling som dömde dessa skikt till undergång. På så sätt uppkom en karaktäristisk dialektik mellan arbetarklassens isolering och

huvudroll. Genom att lita till sig själv och försvara sina egna intressen skulle den till sist komma att representera alla de utsugna massorna. Politisk och ideologisk kamp gavs sålunda en underordnad ställning, och de fick rationalisera en nödvändig process, som i sin tur gick utöver dem.

Politiska konsekvenser

En sådan teoretisk inställning är inte alls oförenlig med en mängd tillfälliga eftergifter åt klassfienden. Kautsky talade ständigt om ”taktisk flexibilitet”. Eftersom inga ”fakta” kan påverka historiens nödvändiga förlopp kan man vara lättsinnig med fakta. Detta leder till två olika sorters verkligheter. En första som består av att de nödvändiga utvecklingslagarna ges en rigorös teoretisk tolkning” och representerar historiens underliggande mening. En andra utgörs av fakta, och i avsaknad av möjligheten att göra en teoretisk analys av det historiskt specifika blir den blott en samling spridda empiriska händelser. Böndernas speciella ställning kan lugnt lämnas därhän, eftersom bondeklassen ändå kommer att försvinna under kapitalismens utveckling: Några kompromisser med makten är helt i sin ordning, eftersom historien ändå leder till att denna makt upplöses, och de strategiska problemen kring övergången till socialismen kan också lämnas därhän, eftersom den vetenskapliga marxismen garanterar övergången. Om man vet vad som kommer att hända imorgon, kan man kosta på sig att vara pragmatisk ifråga om vad som händer idag.

En allt större klyfta uppstår således mellan den dagliga politiska praktiken och vissheten om vart den historiska utvecklingen leder. De paralyserande konsekvenserna av en sådan klyfta framträdde inte bara i det politiska sammanbrottet 1914, utan framför allt med de socialdemokratiska regeringarna under mellankrigstiden. Eftersom de saknade en *helhetens* politik och reducerades till politiska påtryckningsgrupper för fackföreningsrörelsen, startade de socialdemokratiska partierna, som kommit till makten genom krisen efter kriget, aldrig något hegemoniskt projekt för att förändra styrkeförhållandena i samhället. De misslyckades även med att bygga ett nytt historiskt maktblock och nöjde sig med att administrera kapitalismen.

Detta är de viktigaste dragen i den första teoretiskt-politiska systematiseringen av marxismen. Historien har ett nödvändigt förlopp oberoende av mänsklig vilja, liksom en naturlag som uppenbarar sin sanning för marxistiska ”vetenskapsmän”. Dessa sitter inne med en absolut kunskap som tillåter dem att förstå ”den objektiva innebörden” av vad som sker, medan däremot andra människors uppfattningar bara är ideologiska manifestationer av den underliggande kausalitet som skapar dem. Politisk kamp är i sig bara en del av överbyggnaden, eftersom den inte är en del av den materiella verkligheten utan bara uttryck för en process som finns inneboende i historien sedan dess början. Ett sådant synsätt leder direkt till ett stadietänkande: Alla grundläggande förändringar beror på produktivkrafternas utveckling och det är en voluntarism att försöka föregripa utvecklingen.

Det leninistiska brottet

Leninismen är ett kritiskt led i den ekonomistiska ståndpunktens sönderfall och i utvecklandet av en ny syn på marxismen, baserad på politikens primat. Lenin ser inte revolutionen som ett nödvändigt och förutbestämt led i utvecklingen av en enda motsättning, utan som en *specifik kritisk konjunktur* som bestäms av en förändring i styrkeförhållandet mellan klasserna. Bakgrunden till denna uppfattning är synen på det kapitalistiska världssystemet som en imperialistisk kedja, vars svagaste länkar — där ett revolutionärt brott är möjligt — inte nödvändigtvis sammanfaller med dem där motsättningen mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden är mest utvecklad. I detta fallet måste de universella och nödvändiga egenskaperna hos de stadier som ekonomismen förutsäger starkt ifrågasättas. Den imperialistiska kedjans världsomspännande karaktär innebär att de kriser som uppstår inom den leder till förändringar i styrkeförhållandet mellan klasserna i de länder, som enligt stadieteorin ännu inte borde vara

mogna för revolution. Det logiska sambandet mellan ekonomisk utvecklingsnivå och revolutionär lösning av kriser är följaktligen brutet.

Några konsekvenser

Flera viktiga konsekvenser följer av detta:

1. Om styrkeförhållandet mellan klasserna inte är en nödvändig konsekvens av förhållandet mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden, och om det dessutom inte beror på en enda motsättning utan på en överbestämning som följer av att ett land ingår i det kapitalistiska världssystemet, måste man dra slutsatsen, att det inte finns några underliggande principer som a priori avgör att motsättningen skall lösas på det ena eller det andra sättet. Dess utgång kommer i allt väsentligt att bero på politisk kamp, vilket i sin tur leder till slutsatsen att det inte finns något samhällets väsen som existerar fritt från ett politiskt styrkeförhållande. Därav följer vidare att politiken får huvudrollen i analysen av alla historiska skeenden. Detta är vad som skiljer Lenins analyser från mensjevikernas, som nöjde sig med att dra de *politiska* konsekvenserna av en ekonomistisk utveckling via olika stadier vilka betraktades som oundvikliga.
2. Om den revolutionära utgången av en historisk process inte bara är en effekt i överbyggnaden av en underliggande ekonomisk process, så kan inte längre det politiska subjektet ses som en enkel produkt av en strukturell logik. På detta sätt skapas en klyfta, eller ett avstånd, mellan "avantegarde" och "klass" som döljer existensen av två oförenliga politiska logiker. Den nödvändiga utvecklingskedjan har brutits. Det är inte för inte som Gramsci beskrev den ryska revolutionen som en "revolution mot *Kapitaler*".
3. Om II :a Internationalen kunde vara tolerant och vårdslös med fakta, eftersom den betraktade dem som tillfälligheter i förhållande till historiens oundvikliga lagar, gäller motsatsen för leninismen. Eftersom det inte finns någon nödvändig lag som bekräftar sig själv bakom dagens tillfälligheter, är dessa tillfälligheter det enda vi kan använda för att göra historia. Den konkreta verkligheten får således spela en politisk huvudroll: "Sanningen är alltid konkret" enligt Lenin.
4. Om krisens effekter på den svagaste länken ger möjlighet till en revolutionär lösning på krisen blir avantgardets uppgift att foga samman en mängd folkliga krafter kring en enhetlig ledning. Den får med andra ord en i allt väsentligt hegemonisk roll. Begreppet hegemoni uppkom följaktligen med Lenin, något som var möjligt bara genom hans brytning med den ekonomistiska problematiken.
5. Slutligen såg Lenin klart de nya samhälleliga motsättningar som framkallas av kapitalismen, och som inte längre kan föras in under begreppet "klassintressen". Kapitalismen håller på att frambringa motsättningar som är mycket bredare än dem som finns inom produktionsprocessen, och som kräver en ny form av politik. Epicentrum för dessa förändringar har tvivelsutan varit världskriget med de djupa omskakningar som följde — stora förflyttningar av män till krigsfronterna, hungersnöd, förödelse, underhållsproblem. Redan före kriget hade mångfalden av konfliktzoner tvingat borgerliga politiker till en ny form av masspolitik, som Lenin kom att kalla "Lloyd-Georgism". Den politiska kampens nya masskaraktär tvingar socialistiska politiker att också intaga en folklig och demokratisk ståndpunkt" som var fullständigt oförenlig med Kautskys eller med Plechanovs strikta "klasstänkande".

Komintern och arvet från leninismen

Den leninistiska uppfattningen lider emellertid av en grundläggande dubbeltydighet. Å ena sidan slår den in en kil i den klassiska ekonomismens politiska logik; å andra sidan kan den inte dra de fulla konsekvenserna av uppfattningen om politikens primat på det teoretiska och politiska planet inom marxismen. Detta är förklaringen till att leninismen inte innebär en

fullständig omvandling av marxismen. Den är begränsad till att vara en teori om revolutionen, och inte en teori om samhället. Grundvalen för denna begränsning ligger i att Lenins uppfattning gäller analysen av en revolutionär *situation*, det vill säga en situation som inte bara kännetecknas av att motsättningarna skärps utan också att samhällets institutioner bryter samman och styrkeförhållandena förändras. Den handlar följaktligen om brytningen i en "normal" process, som gör det möjligt för det revolutionära avantegardet att "infiltrera" historien. Det är följaktligen en eklektisk uppfattning som försöker att förena två oförenliga synsätt. Ur detta perspektiv skall vi analysera några av begreppen inom den leninistiska traditionen.

1. Ojämn och sammanlänkad utveckling. Med detta uttryck ifrågasätter man den underliggande logiken i synen på historien som en utveckling av successiva stadier. Istället för att se egenskaperna hos dessa stadier som sammanlänkade av olika former av politiska band, och sålunda en gång för alla gör upp räkningen med stadietänkandet, ser leninismen fortfarande helheten som en kombination av stadier, även om denna kombination är paradoxal och oenhetlig.
2. Avantgarde-partiet. Partiet ses inte längre som en passiv representant för en klass, utan som ett avantgarde. Här finner vi sålunda att en viss politisk självständighet framträder i motsats till en ekonomisk determinism. Denna självständighet betraktas emellertid som resultatet av en strukturell uppsplätning i klass i sig och klass för sig. Partiet uttrycker klassens *objektiva intressen*. Detta reser möjligheten av en i stort sett oändlig mängd ställföreträdanden, som kommer att bli ett av de grundläggande hindren för att marxismen skall kunna förstå den politiska och ideologiska kampens verkliga natur.
3. Klassallianser. I denna form uppfattade leninismen hegemonin. Klasser med klart definierade intressen enar sig under arbetarklassens politiska ledarskap för att kämpa mot en gemensam fiende. Vad blir det då av "massorna", detta stora fält av demokratiska motsättningar som inte kan förstås i termer av klasser som leninismen ständigt talade om? De passar inte in i detta teoretiska schema.

En bestående dualism

De politiska konsekvenserna av dessa begränsningar blev vittgående för Komintern. De placerade dem i en ständig dubbelställning mellan leninismens politiska och kautskyanismens ekonomistiska logik. Politikens primat reserverades för kritiska situationer, medan ekonomin fortsatte att dominera under stabilare perioder. Komintern hoppades ständigt på att en ny revolutionär situation skulle uppstå i Europa, som skulle göra det möjligt att omsätta dess leninistiska politik i praktiken. Under perioder av relativ stabilitet hade den ingen annan politik än att söka förbereda de bästa möjliga förutsättningar för en ny kritisk period.

Problemet blev ännu mer komplicerat med fascismens uppträdande, och uppdelningen av Europa i två läger som inte sammanföll med traditionella klassmotsättningar. Kominterns vacklande politik visar att leninismen var illa utrustad att handskas med en sådan situation. Före den sjunde kongressen, där folkfrontspolitiken proklamerades, vacklade Komintern från sin första syn på fascismen som ett uttryck för Italiens agrara karaktär, till uppfattningen om socialfascismen, som framställde socialdemokrati och fascism som likvärdiga former för borgerlig diktatur. För att förstå denna politik måste man ta hänsyn till dess teoretiska grundvalar. Om det leninistiska partiets alla krafter måste inriktas på att gripa makten i en revolutionär situation, och om det största hindret för detta var socialdemokratins inflytande i arbetarklassen, var det naturligt om man ansåg att det leninistiska avantegardets uppgift under en period av revolutionär ebb måste vara att göra upp räkningen med socialdemokratin.

När Dimitrovs rapport på Kominterns sjunde kongress förde fram folkfrontspolitiken och att kommunistpartiernas uppgift var att artikulera en bred demokratisk kamp innebar det en

politisk framryckning på ett område som inte hade analyserats teoretiskt. Detta förklarar varför det under kommunismens senare historia finns en allt skarpare motsättning mellan den marxist-leninistiska ortodoxins teoretiska ram — med dess ekonomistiska och reduktionistiska bagage — och de demokratiska uppgifter som den nya strategin ställde upp. Kominterns dilemma, som den aldrig lyckades lösa, var följande: Antingen var parlamentarismen och så kallade ”formella” friheter bara det borgerliga herraväldets överbyggnad. Då kunde de socialistiska krafternas försvar av dem bara rättfärdigas av taktiska eller tillfälliga orsaker. Eller också var dessa ”friheter” inte ett enkelt uttryck för klassherravälde och då var det socialismens uppgift att försvara dem. Massmobiliseringarna under den antifascistiska kampen och inrättandet av folkfronterna ställde samma problem. Antingen utgjorde kommunisternas deltagande ett taktiskt stöd för den progressiva delen av borgerligheten, eller också accepterade man att demokrati och folkliga kampformer inte hade någon nödvändig klasstillhörighet, och att de utgjorde ett område för politisk kamp som kommunistpartierna kunde förbinda med socialistiska strävanden.

För att det sistnämnda skulle kunna realiseras krävdes emellertid ett mycket radikalare brott med den ekonomistiska och reduktionistiska marxismen än vad leninismen åstadkom. Det krävde att politiska aktörer kunde ses som skilda från, och mycket mer omfattande än, klasser, och att detta kom till uttryck i en mängd demokratiska motsättningar som socialisterna måste ta hänsyn till och artikulera. Det krävde en syn på hegemonin som inte reducerade den till en klassallians, i vilken varje grupp deltar med sin identitet och sina på förhand givna intressen, utan istället såg den som en process för att skapa demokratiska aktörer.

Gramsci, Togliatti och eurokommunismen

Det är Gramsci som utarbetar denna syn på hegemonin och utvecklar leninismens alla möjligheter. Med Gramsci är hegemonin inte längre fråga om ett politiskt ledarskap över på förhand givna aktörer, utan ett ”politiskt, intellektuellt och moraliskt ledarskap” genom vilket nya politiska aktörer skapas. Dessa aktörer uttrycker en nationell och folklig kollektiv vilja som uppstår genom att arbetarklassen artikerat en mängd demokratiskt folkliga krav som svarar mot motsättningar som inte är strikt klassmässiga. En sådan syn medför ett nytt perspektiv på den sociala helheten, och bryter en gång för alla med den ekonomistiska problematiken enligt vilken samhällets enhet var resultat av basens nödvändiga effekter på de politiska och ekonomiska överbyggnaderna. Enligt Gramsci är historien om samhället inte ett tomrum där en abstrakt logik reducerar konjunkturella och politiska särdrag till empiriska och tillfälliga egenskaper, eftersom samhället inte har någon annan enhet än den som åstadkoms genom politiska förbund, som på olika nivåer är resultatet av förhållandet mellan motsatta samhälleliga krafter. Denna vägran att reducera det konkreta till en del av en abstrakt logik, och förändra historien till en produktionssättets metafysik, eller det praktiska förnuftets metafysik, eller metafysiken hos en homo economicus, kallar Gramsci ”absolut historicism”.

Gramsci representerar alltså samtidigt en fortsättning av och en brytning med leninismen. En kontinuitet i den meningen att han utvecklar Lenins viktigaste uppfattning att historien inte utvecklas enligt en enkel logik, och att varje sammanbindning och varje brott beror på en politisk aktivitet hos det revolutionära subjektet. Samtidigt är det en brytning, eftersom han inte begränsar politikens primat till att gälla i revolutionära situationer, utan gör det till en sammanhållande princip för alla samhälleliga situationer, även stabila perioder.

Ställningskrig

Denna nya problematik, som Gramsci börjar utveckla, innebär flera väsentliga förändringar för marxismen. För det första blir det omöjligt att bibehålla uppdelningen i bas och överbyggnad. Den ersätts med ett nytt begrepp, det historiska blocket, som Gramsci beskriver som förenandet av dessa båda element till en organisk helhet. Den organiska karaktären hos denna

helhet beror på den sammanhållande aktiviteten hos en grundläggande samhällelig kraft, som själv existerar på ett område som är sönderdelat av motsättningar. Den andra konsekvensen är att politiken blir ett mycket vidare begrepp. Om politiken rör alla samhälleliga relationer, vilkas grundläggande sammanhållning beror av styrkeförhållandena mellan antagonistiska samhälleliga aktörer, istället för att bero på en nödvändig strukturell kausalitet oberoende av den faktiska kampen, måste man dra slutsatsen att politiken täcker samhället i dess helhet. En sådan uppfattning är grunden för Gramscis begrepp ”den integrala staten”, ett begrepp som uttrycker den sociala helhetens politiska sammanlänkning.

Detta leder fram till begreppet ställningskrig, som är ett nyckelbegrepp i Gramscis socialistiska strategi, och som innebär vad man skulle kunna kalla en multidimensionell uppfattning om politisk radikaliserings. En sådan uppfattning går stick i stäv med det traditionella marxistiska synsättet, inklusive leninismen, som var endimensionell i så måtto att den betraktade den politiska processen och den revolutionära kampen som kretsande kring en enda punkt, gripandet av makten. Makten sågs som en substans, den hade ett ursprung och en speciell plats i samhället, i extremfallet en byggnad: Vinterpalatset. Gramscis uppfattning av ställningskrig innebär ett brott med denna tradition, och detta brott har sin teoretiska grund i begreppet den integrala staten. Om sammanhållningen av den sociala helheten är politisk finns det ingen nivå i samhället där makt och motstånd inte utövas. Eftersom dessa sammanlänkningsformer inte härstammar från en enda och nödvändig källa kan inte makten lokaliseras till en enda unik plats, utan istället finns en mängd dimensioner och kampformer vars enhet, eller uppsplittring, ständigt omdefinieras.

Socialismens genomförande sker inte genom en enda radikal brytning som består i att man griper makten. Den består istället av en serie stegvisa brytningar, genom vilka styrkeförhållandet i samhället förändras. Det som traditionellt betraktas som gripandet av makten, det vill säga kontroll över statsapparaterna, är i själva verket bara en, om än en av de viktigaste, av många brytningar i denna process. Det är därför felaktigt att framställa strategin för ställningskrig som en reformistisk eller socialdemokratisk uppfattning, som står i strid med en revolutionär. Försvaret av en demokratisk socialism har alltså ingenting att göra med en nödvändigtvis ”fredlig väg till socialismen” eller långsam reformpolitik. Det syftar istället på en ny syn på den sociala kampens politisering och radikaliserings, som utvidgar kampen till att gälla samhällets alla sfärer.

Togliatti

Denna radikalt antiekonomistiska syn på samhället och övergången till socialismen, som har sin grund i Gramscis tänkande, finns också hos Togliatti, som skulle bli den förste att ge den ett politiskt uttryck i den strategi som kom att påverka det italienska kommunistpartiets politik från motståndskampen under kriget och framåt. Den verkliga betydelsen av Togliattis uppfattningar om ”progressiv demokrati”, ”arbetarklassens nationella uppgifter” och ”ett nytt parti” — som avsåg ett massparti och inte längre ett leninistiskt politiskt avantgarde — kan bara förstås med hänvisning till Gramscis teser om hegemoni, historiskt block och ställningskrig. Därför är det fullständigt felaktigt att, som en del gör, ställa Gramsci i motsats till Togliatti. Den senares strävan att göra den italienska arbetarklassen till den hegemoniska kraften i en stor folklig allians, som genom omfattande politisk kamp förenade en hel serie demokratiska krav med arbetarklassens, var i allt väsentligt gramsciansk och passar perfekt in i den teoretiska problematiken kring historicismen som Gramsci utvecklade. Samma uppfattning ligger också bakom Berlinguers ”historiska kompromiss”. Framgången, misstagen eller begränsningarna hos denna politik måste följaktligen bedömas med hänsyn till dess relevans för det aktuella läget i ställningskriget i Italien och i Europa och inte med hänsyn till abstrakta teser som ”den fredliga vägen till socialismen” ställd i motsats till ”gripandet av makten”.

Bruket av beteckningen ”eurokommunism” för att beskriva en del europeiska kommunistpar-

tiers politik kan ha lett några till slutsatsen att dessa partier under 1970-talet hade genomfört en gemensam brytning med en enda politisk linje, som dittills hade gällt. Denna uppfattning döljer emellertid en djupare liggande kontinuitet inom PCI från Togliatti till idag. Även om PCI, PCF och PCE tenderade att ha en liknande uppfattning vid ett visst tillfälle, i synnerhet i synen på förhållandet mellan socialism och demokrati, skulle det vara fel att framställa eurokommunismen som en ny och gemensam strategi för de tre. Att PCF och PCE skulle ha upptäckt (och ifråga om PCF lika snabbt ha glömt) betydelsen av folklig demokratisk kamp får inte få oss att glömma att detta har varit en grundval för PCI:s strategi alltsedan motståndskampen. Bortsett från detta är den teoretiska grunden för PCI:s och PCF:s politik helt olika. Medan den italienska linjen, i Gramscis efterföljd, centreras kring politikens primat och avvisar en ekonomistisk syn på samhället är detta inte alls fallet med PCF. Dess strategi, baserad på teorin om den statsmonopolkapitalistiska kapitalismen, vilar på en instrumentell syn på staten som ett instrument för monopolen och ser alliansen med ”mellanskikten” ur ett rent ekonomiskt perspektiv; som en följd av kapitalismens utveckling sammanfaller deras ekonomiska intressen numera med arbetarnas.

Mot en ny teori om hegemoni

Termen eurokommunism bör med rätta användas för att beteckna insikten att kommunistpartierna i de utvecklade kapitalistiska

länderna måste utveckla en politisk strategi som är anpassad till de vittgående förändringar som dessa samhällen har genomgått sedan 1930-talet som en följd av statens växande intervention i ekonomin. Denna insikt vanns vid olika tillfällen och på olika teoretiska grundvalar. Togliatti var den förste att dra de fulla politiska konsekvenserna av den, och hans uppfattning om ”progressiv demokrati” utvecklades som ett svar på uppkomsten av en ny typ av kapitalistisk stat och en ny politisk och social modell som karakteriserades av produktion för masskonsumtion och arbetarklassens ökande samhälleliga betydelse. Massornas direkta närvaro inom staten förde in den politiska kampen i staten själv. Syftet kunde därför inte längre vara att anfälla staten utifrån för att förstöra den utan istället att kämpa inom den för att en gång för alla ändra styrkeförhållandet till massornas fördel.

En sådan strategi var relativt framgångsrik fram till början av 1960-talet, men från och med 1968 visade sig nya motsättningar som hade spirat inom den nya formen av kapitalistisk utveckling och visade klart begränsningarna hos en syn på hegemonin som var begränsad till att uttrycka kraven från traditionella samhälleliga aktörer. De motsättningar som framträdde under slutet av 1960-talet och som utvecklades med en egen dynamik under det följande decenniet uppvisar nya särdrag. Dessa nya politiska aktörer, kvinnor, studenter, ungdomar, etniska, sexuella och regionala minoriteter samt olika mot- och miljörelser kan inte placeras på produktionsförhållandenas nivå (även om detta i sig inte är helt nytt, eftersom Gramsci och Togliatti redan hade förstått betydelsen av motsättningar som inte var klassmässiga); dessutom definierar de sina mål på ett radikalt nytt sätt. De definierar sin fiende inte genom att han är en exploatör utan att genom att han utövar en viss makt. Denna hans makt beror inte på hans plats inom produktionsförhållandena utan på en form för samhällelig organisation som utmärker det nuvarande kapitalistiska samhället. Detta samhälle är visserligen kapitalistiskt men det är inte dess enda egenskap; det är sexistiskt och patriarkaliskt och dessutom rasistiskt.

Teknokratisering och byråkrati

Det kapitalistiska produktionssättet kan dessutom inte reduceras till en bestämd struktur av produktionsförhållanden som ligger till grund för klassmotsättningar. Det inbegriper också en viss typ av utveckling av produktiv-krafterna, industrialism. Detta leder till en tilltagande teknokratisering och byråkratisering som får effekter på alla nivåer i samhället, och det är här

som roten till de flesta av de nya motsättningarna ligger. I jämförelse med arbetarklassens traditionella kamp för en demokratisering av det existerande samhället, är kampen och kraven från dessa nya aktörer mycket radikalare, eftersom de ifrågasätter själva modellen för industriell utveckling och de värderingar som är förbundna med den, liksom maktsystemet i sin helhet. Det är viktigt att komma ihåg att dessa nya kampformer också förekommer inom arbetarklassen, och att en ny typ av arbetare har uppkommit. Denne är en produkt av en fragmenterad och okvalificerad typ av arbete; han kan inte definieras i relation till sitt arbete och har följaktligen inte någonting gemensamt med den klassiska uppfattningen om proletären. Dessa nya arbetares krav kommer ofta till uttryck i vilda strejker vid sidan av fackföreningarna och går utöver de traditionella förhandlingarna om löner och arbetstider och attackerar själva arbetsorganisationen.

Inför dessa nya kampformer visade sig Gramscis och Togliattis strategi oförmögen att artikulera dem; därav uppkom den ökande fientligheten mellan PCI och de nya rörelserna. Hos Gramsci kan man emellertid finna de teoretiska instrument som behövs för att klara upp situationen och utnyttja alla dess möjligheter. Den mångdimensionella synen på politisk radikaliserings som finns i tesen om den integrala staten, vilken ligger under Gramscis strategi för ställningskrig, gör det möjligt att förstå det specifika i och betydelsen av dessa nya motsättningar som är förbundna med andra former av dominans än ekonomisk utsugning. Utan att man gör våld på Gramscis hegemonibegrepp kan det utvidgas till att inbegripa kraven från de nya sociala rörelserna. Om hegemonibegreppet omformuleras på detta sätt, uppstår en mängd problem som tvingar oss att överskrida en del av Gramscis formuleringar.

Att överskrida Gramsci

De två viktigaste stridsfrågorna gäller arbetarklassens nödvändigtvis hegemoniska funktion samt partiets roll som verkställare av denna funktion. Om det är sant att arbetarklassen är en avgörande kraft, utan vilken det inte kan bli någon socialism i Europa, kan samtidigt inte dess ledande roll ses som ett privilegium, som a priori garanteras av den ekonomiska strukturen. Denna roll måste i stället bero på dess förmåga att utveckla ett politiskt program, som de övriga demokratiska krafterna kan erkänna som grundläggande för att deras egna krav skall kunna genomföras. Arbetarklassens centrala roll i kampen för hegemoni kan följaktligen bara vara resultatet av dess strävan och förmåga att spela denna roll; det är inte något givet som andra grupper tvingas erkänna och acceptera på förhand. Beträffande partiets roll är faran att de specifika dragen hos de sociala rörelserna reduceras, eftersom en sådan reduktionism finns hos alla uppfattningar som ser partiet som instrument för hegemoni. Om det således är nödvändigt att åstadkomma en enighet inom hela spektrat av demokratiska och anti-kapitalistiska krav, kan en sådan enighet inte genomdrivas uppifrån genom att skillnader utplånas och rörelsen homogeniseras på ett auktoritärt sätt. Frågan gäller inte om ”partiformen” har spelat ut sin roll och om den traditionella ”politiska” kampen har blivit överspelad, utan snarare måste man acceptera att dessa bara utgör ett område för politisk kamp i den vidare betydelse som vi beskrivit. De måste existera tillsammans med, och samverka med, en mängd självständiga sociala rörelser, som samtliga är nödvändiga för att en radikal antikapitalistisk och demokratiskt kollektiv vilja skall kunna konstitueras.

De sociala rörelsernas självständighet

Hur kan de olika krav som uttrycker de nya motsättningarna artikuleras utan att deras egenart suddas ut och deras självständighet bibehålls? Detta är det helt grundläggande problem som måste lösas under utvecklandet av det nya hegemonibegrepp som den socialistiska strategin behöver i dag. Det är ett allvarligt problem som har dominerat diskussionen bland socialistiska feminister i England alltsedan utgivningen av Hilary Wainwrights bok *Beyond the Fragments*. Många feminister är medvetna om behovet av en enad front mot den konservativa regeringen men är samtidigt inte villiga att se sina egna krav försvinna eller

placeras sist i en allians med de socialistiska krafterna. De hävdar med rätta, att enheten måste skapas och inte bara accepteras från början. Processen att skapa enighet innebär en omfattande förändring i de socialistiska krafternas organisation och sätt att fungera, liksom i deras uppfattning av socialismen. Det kan inte bara bli fråga om att lägga till kvinnornas krav till en redan existerande lista av föregivet socialistiska krav. Förenandet av socialism och feminism måste medföra en ändring i den traditionella synen på socialismen, det vill säga sett som förstatligande av produktionsmedlen kort och gott.

Politikens primat över ekonomin

Samma sak gäller för artikuleringen av andra sociala rörelsers speciella krav. Om den traditionella uppfattningen av socialismen inte har något att erbjuda kvinnor som kämpar mot ett sexistiskt och patriarkaliskt samhälle, saknar den samtidigt förmåga att attrahera dem som utmanar den produktionsfixerade och auktoritära modell, som utmärker de industrialiserade samhällena. Denna modell angrips emellertid inte av de socialistiska krafterna, som i allmänhet fortsätter att betrakta socialismen som kulmen på de kapitalistiska produktivkrafternas utveckling. Det räcker inte med att bara kritisera uppfattningen att utvecklingen leder till socialismen, utan det är också nödvändigt att ge upp tesen att utvecklingen av produktivkrafterna under kapitalismen skapar möjligheterna för upprättandet av det socialistiska samhället (genom politisk kamp). Det framstår i dag klart att utvecklingen av produktivkrafterna enligt en kapitalistisk rationalism snarare leder till förstöring av naturresurser, ja, kanske av civilisationen själv. Vi måste därför krossa ekonomismens sista bastion och genomdriva politikens primat även inom ekonomin. Ekonomin är långtifrån ett enhetligt område som styrs av profitmaximeringens enkla logik. Den är i stället ett komplicerat styrkeförhållande mellan olika samhällsliga aktörer, och produktivkrafterna är i sin tur underkastade den rationalitet som den härskande klassen pålägger dem. Liksom alla andra delar av samhället är följaktligen ekonomin ett fält för samhällslig kamp; dess "rörelselagar" regleras inte bara av någon enkel logik utan av styrkeförhållandena inom ett samhälle.

En ny syn på demokratin

Kritiken av den kapitalistiska rationalitetens modell för industriell utveckling, som är gemensam för de nya rörelserna, är således ett viktigt tillägg till den kritik av de kapitalistiska produktionsförhållandena som är det traditionella området för arbetarklassens kamp, och den antikapitalistiska kampen kan bara stärkas genom att dessa nya kampområden läggs till den. Den enhet som det återstår att skapa måste byggas upp från basen och börja med de samhällsliga rörelserna själva. Den måste bestå av ett stort system av allianser som ständigt omdefinieras och förnyas, men den kan inte konsolideras utan att en ideologisk referensram utvecklas, en "organisk ideologi" som kan hålla ihop en ny kollektiv vilja.

Vi har redan talat om hur en ny uppfattning av socialismen måste utgöra en grundval, men hörnstenen måste bli en radikalt ny uppfattning av demokratin. Den nuvarande definitionen är helt oförmögen att ta hänsyn till den nödvändiga omfattningen av en kamp för att avskaffa alla härskandeförhållanden och skapa en verklig jämlikhet och delaktighet på samhällets alla nivåer. I detta avseende finns det till och med allvarliga begränsningar i Piero Ingraos (politiker i PCI, red. anm.) idéer, fastän de är bland de mest avancerade uppfattningarna om en samhällslig demokratiseringsprocess. Det är alls inte tillräckligt att gå utöver den liberala uppfattningen om demokratin som förverkligad genom parlamentet genom att helt enkelt lägga till olika former av gräsrotsdemokrati genom vilka medborgarna deltar i förvaltningen av samhällsliga affärer och arbetarna i förvaltandet av sin arbetsplats. Vid sidan av dessa traditionella aktörer måste man erkänna att det finns andra samhällsliga subjekt som har en politisk karaktär: kvinnor och olika minoritetsgrupper har också rätt till jämlikhet och självbestämmande. Ett accepterande av pluralism kan inte begränsas till att gälla bara partier

utan måste också gälla aktörer. Först när vi uppfattar demokratin på detta sätt tillsammans med de institutionella kanaler genom vilka den kan förverkligas och garanteras, kommer vi att ha en syn på hegemonin som respekterar självständigheten och den egna dynamiken hos var och en av dess delar. En sådan uppfattning kommer inte att avskaffa motsättningar och konflikter, men det är hög tid att ge upp den förödande auktoritära uppfattningen om det socialistiska samhället som ett alltigenom homogent samhälle där alla motsättningar försvunnit, och se socialismen som ett samhälle där motsättningar kan lösas på ett demokratiskt sätt.

Vi har nu nått fram till kärnan i den kopernikanska revolution som vi talade om tidigare. Den består av ett fullföljande av den brytning med ekonomismen som påbörjades av Lenin och fortsattes av Gramsci och Togliatti; den innebär vidare en total brytning med väsensmetafysiken kring de historiska lagarna och formerna hos den vetenskaplighet som utropas till den "absoluta sanningen" i en historisk process och påstår sig kunna förutsäga dess utveckling. Vi måste i stället betrakta samhället som ett komplicerat fält, präglad av en mängd politiska strider, där mångfalden av aktörer måste erkännas och accepteras, om vi en dag skall kunna åstadkomma ett fritt och självstyrkt samhälle. □

Lästips

[Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos](#) (artikelsamling)

Razmig Keucheyan och Renaud Lambert, [Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#)

Ellen Meiksins Wood, [Övergivandet av klassbegreppet. En ny "sann" socialism.](#)